

Linæa Sogn i gamle Dage.

Ved Edv. Egeberg.

I. Træk af Skovenes Historie.

For efterfølgende Skildring, som vil blive fortsat i senere Aarsskrifter, beder jeg paa Forhaand om Overbærenhed. Jeg er ikke Historiker af Fag, og det er første Gang, jeg har vovet mig ud paa den Slags litterært Arbejde. Derfor er den heller ikke udtømmende. Jeg har sikkert ikke været ved alle de Kilder, hvorfra der kan øses. Naar jeg alligevel vover mig til at skrive om dette Emne, da er det fordi jeg har gammel Kærlighed til det. Sognet er nemlig mit Fødesogn, det Sted, »hvor jeg har Rod, hvorfra min Verden gaar«.

De gamle Dage lader jeg begynde der, hvor jeg har overkommet det første skriftlige om Sognet, og jeg har ladet dem ende, hvor Sognets Historie er let tilgængelig for alle: i Bøger og mundtlig Overlevering. De gamle Dage strækker sig da fra Slutningen af det 16. Aarhundrede til Begyndelsen af det 19.

1. Udstrækning og Navne.

Sognet laa i de gamle Dage — ligesom nu — nord for Himmelbjerg- og Silkeborgsøerne. Angaaende dets Udstrækning før og nu henviser jeg til nærv. Kort. Man vil af dette se, at den vestlige Grænse gik — før Silkeborg By udskiltes som en Kommune for sig, med omliggende Skove — ca. 1 Mil længere i Vest. Iøvrigt er Grænserne uforandrede, ligesom Sted-, Skov-, By- og Sønævne er det.

— — Selve Sognets Navn — ogsaa Hovedbyens — har sikkert lige fra den graa Oldtid været det samme, som det endnu bærer i Bondens Mund: *Lenne*. Alle de skriftlige Benævnelser, man træffer paa fra den ældre Tid, kredser om denne Form: *Len nov*, *Leh nov*, *Linne*, *Linde*, *Lennæ* o. fl. Den nuværende Skrivemaade: *Linaa*, er ganske simpelt en Udpyntning og et Forsøg paa at lægge en Betydning ind i det. Men ingen ved endnu, hvad det gamle *Lenne*-Navn betyder, og det er derfor ud i det blaa, naar man har prøvet at sætte det i Forbindelse med *Lind* og *Aa*.

Hvad tre andre af Sognets Byer, *Møllerup*, *Haarup*, *Skjellerup*, angaar, da har de heller ikke i det her omhandlede Tidsrum skiftet Navn. Derpaa tyder Skrivemaaden i de gamle Haandskrifter, hvori de forekommer. Hvad Navnenes Endestavelse — *rup* — angaar, da er man jo klar over Betydningen, men om Forstavelserne: *Molle*, *Haar* og *Skjel*, ved man intet.

Navnet paa den femte By i Sognet — *Laven* — staves forskelligt: *Labing*, *Lafuind*, *Lauend*, *Lavind*, *Lauen* o. fl. Heller ikke her ved man noget om Oprindelsen. Maaske er der en Forbindelse mellem *Laven* og det gamle Navn paa Øen *Langeland*: *Lavind*.

2. Ejendomsforholdet.

— — Om hvem der ejede Sognets Skove giver Matrikels-Protokollerne nogen Oplysning.

Der findes tre af disse: fra 1664, 1684 og en fra Tiden efter Udskiftningen (1805—1829).

Ejendomsfordelingen for 1664 ser for Gaardenes Vedkommende saaledes ud:

I *Linaa* var 7 Gaarde:

1. *Præstegaarden*, selvejende (Bruger: Præsten

Palle Pedersen Wendel); 2. Hagen Johansen, Ry Mølle og Christen Christensen, Wendsyssel (Fæster: Bertel Worm); 3. Universitetet; 4. Niels Gregersen (Bruger: Obrister Preen); 5. Universitetet; 6. Universitetet; 7. Christian Fischer,¹⁾ Silkeborg.

I Haarup og Skjellerup var henholdsvis 5 og 4 Gaarde, som alle ejedes af Daniel Fischer.

I Laven ejedes 3 Gaarde af Christian Fischer, 1 og Kiærs Mølle af Universitetet.

I Møllerup ejede Mathias Fischer 5 Gaarde, Universitetet 1 og 1 var udlagt til Ryttergods (Bollig for en Officer).

I 1684 er Ejendomsforholdene saaledes: Chr. Fischer (Brodersøn af den ovenfor nævnte Christian Fischer) ejer alt i Haarup (5 Gaarde), Skjellerup (4) og Linæa (paa Præstegaarden nær). I Møllerup ejer han 5 Gaarde, 1 er fremdeles Officersgaard og 1 tilhører Aarhus Capitel (Universitetet). I Laven ejer Chr. Fischer alle Gaardene.

Efter den sidste Matrikel saa Ejendomsforholdet saaledes ud:

Alle Gaarde i Haarup (7), Laven (10), Møllerup (12) og Skjellerup er bleven Selvejendom. I Linæa var der 6 Selvejere foruden Præstegaarden. Universitetet ejede 7 Gaarde.

Naar man nu fastholder, at der i Fæstetiden var Skov til alle Sognets Gaarde, og at disse, ved Udskift-

¹⁾ Chr. Fischer var den største Ejendomsbesidder i Silkeborg Amt med 1404 Tdr. Hartkorn. Næst efter ham kom Borgmester Madtz Poulsen, Randers, med 787 Tdr. Hartk., Aunsbjerg Gods med 430 Tdr., Otto Povitz 362, Mogens Friis, Palstrup, 358.

ninger og da de tilsidst gik over til at blive Selveje, beholdt Skovene, ved man ogsaa, hvem Skovejerne var. Dog maa her erindres, at i Udskiftningstiden var Skjellerup Skov ophugget, saa Skjellerup Gaardene kunde af den Grund intet faa. Og den vestlige Ende af Skovene gik ind under Silkeborg Slot.

3. Skovenes Udstrækning gennem Tiderne og Træbestanden.

Sognet har i gamle Tider været ualmindelig skovrigt. Ligesom den sydlige Side af Silkeborg-Søerne lige fra Ry i Øst og ud til Løgager og Rustrup Skove i Vest den Dag i Dag er dækket med sammenhængende Skov, der jo i høj Grad bidrager til at give Egnen sit særegne Præg, saaledes har ogsaa næsten hele Nordsiden været Skov. Der er i al Fald ikke Tvivl om, at Skoven her ved Slutningen af sekstende Aarhundrede saa godt som uden Afbrydelse dækkede hele Sognets Sydside fra Lysbro i Vest og ud til Østgrænsen, hvor de fortsattes i Skovene til Alling, Tørring, Bomholt, Skovsrod og Kilsgaard. For Linaa Sogns Vedkommende har det her drejet sig om en Udstrækning paa ca. $2\frac{1}{2}$ Mil. Sørrækken har da været næsten ganske lukket af Skov i Nord og Syd. Maaske har der været bare Pletter i Sejs, men Skrænterne langs Søen har ogsaa her været beklædt med Skov, og at selve Heden nordfor lige op mod den høje Bakkerække længere i Nord en Gang har været Skov, derom vidner tydeligt den Masse Trækul,¹⁾ der findes i Jorden, og som Ploven endnu paa omtrent ethvert Sted bringer for Dagen. Den nøgne Bakkerække mellem Nordskoven og Linaa Vesterskov har ogsaa

¹⁾ Kul fra Miler.

da været skovklædt. I Silkeborg Slots Regnskab for 1599 staar udtrykkelig nævnet „Haarup Skov og Baandt fra Slottet (Silkeborg) til Lenno Skouff“. Skoven har altsaa strakt sig uafbrudt bag om Haarup (syd for) til Linaa Vesterskov. De smaa Samlinger af Bøge i Dale-
ne her — f. Eks. ved Bjørnholt — og Egepurrerne i Lyngen vidner jo med.

Fra Linaa Vesterskov øst paa findes der langs Søerne en hel Del Klatskov, og at denne har været sammenhængende, er udenfor Tvivl. Laven By har saa at sige ligget i Skov. En lille Rest — „Bøgelund“ — øst for Byen staar endnu tilbage. Beklædte Skrænter helt hen til Kjærsmølle dannede Forbindelsen med Bomholt Skov.

I Tilslutning til Skovene ved og om Laven fandtes Raaballe Skov („Roeballe skouff“). Den er nævnet i samme Regnskab fra 1599 og mange andre Steder. Den laa op ad Møllerup til paa den østre Side af Skanderborg Landevej, hvor nu Gaardene Hedegaard, Aneberg, Laven Skovgaard og Raaballegaard ligger. Den har sandsynligvis gennem Skovstrimmelen ved Udbyggerstedet „Tangen“ været forbundet med Bomholt Skov. At den paa dette Tidspunkt ikke har været nogen lille Skov, faar man en Forestilling om derved, at den dette Aar takseres til 200 Oldensvin.

Sognet havde endvidere dengang Skov paa Julsøens største Ø Møgelø (som nu ved Plantning atter er ved at blive skovklædt).

Der er ikke Tvivl om, at næsten hele den Del af Sognet, som laa vest for Gudena og Silkeborg Slot, og hvoraf Silkeborg By nu dækker et stort Areal, har været skovklædt. Slottets Jordtilliggende har kun været Pletter i Skoven.

Silkeborg Nordskovs Udstrækning i Nord kan man ret sikkert fastslaa. Om den paa dette Tidspunkt (1599) endnu har dækket hele den saakaldte „Silkeborg Hede“ (som nu er helt beplantet med Naaleskov), kan ikke afgøres. Men det er sandsynligt, at den har det. Der er i al Fald ikke i Lensregnskaberne fra den Tid nogen Tale om den Sandflugt, som Strækningen senere blev. Man ved dertil med Sikkerhed af de samme Regnskaber, at der har været Skov lige fra Silkeborg Slot, som laa der, hvor Papirfabrikens Have nu er, langs Langsøen og Gudenaalige ud til „Krudhuset“ (vistnok tæt ved Resenbro). Og at den i Øst sandsynligvis har strakt sig ud mod Halved Skov (se nedenfor), derom vidner en Synsmands-Udtalelse af 1700: „— — den Part af Haarup Skov, som ligger mellem Skjellerup Skov og Enemærket Halfved“.

Endvidere var der da betydelig Skov til Skjellerup. Den har beklædt Bakkerækken fra Skjellerup om under Skjellerup Nygaarde, (hvor der nu er plantet meget), Skjellerup Nygaards Mark og mødtes med Nordskoven (dengang kaldet Haarup Skov). Gudenaalen har da dengang løbet mellem Skove et langt Stykke i Nordøst. Paa Sydsiden den ovenfor omtalte Skov fra Silkeborg ud mod Resenbro, Haarup Skov, Skjellerup Skov, og paa den anden Side Bækken ved Skjellerup Mølle tog Voel Skove (Vester- og Nørre-Skov) fat. Paa Nordsiden af Aaen havde man Skovene til Balle, Gødvad (Navnene „Sølund“, „Nørskov“) Gravballe Skov, Svostrup Skov. Alle disse Skove er nævnede i 1599-1600 og efter det Antal Oldensvin, de da er takseret til, ser man, at det har været betydelige Skovstrækninger (Gødvad Skov f. Eks. 300 Svin).

Linaa Vesterskov har da sikkert været betyde-

lig større end nu. Navnene „Dyrehaven“ og „Birkehede“ (dyrkede Jorder nordfor) tyder derpaa. Den har rimeligvis tidligere staaet i Forbindelse med en Skov „Haldved“ vest for Linaa (nord for Silkeborg-Aarhus Landevej). Denne har i ældgammel Tid utvivlsomt strakt sig helt ind mod Linaa By. Sagnet siger, at Egebjælkerne i Kirkeloftet og Taget er huggede paa „Bakagre“, de høje sandede Agre ovenfor Byen mod Vest („Hjortegaardene“s Marker). Heroppe længere mod Vest fandtes altsaa ved Slutningen af det 16. Aarhundrede en ret betydelig Skov. Som Rester af den maa vel det Bøge- og Egekrat, som dukker sig i de lange Lyngdale mod Nord, betragtes. Markerne heroppe bærer fremdeles Skovnavnet Haldved.

For Voels Vedkommende er der, foruden de to ovenfor anførte Skove, tillige nævnet en tredje: *V o n g v e d*, som laa syd for Byen. Denne Skov har uden Tvivl ogsaa strakt sig ind i den nordlige Del af Linaa Sogn. Denne kaldes endnu med det samme Navn *Vongved* eller *Vangved*.

Til Linaa og Mollerup hørte dengang — som nu — *H e s s e l s k o v e n* („Professorskoven“, „Kielling Vie“) midt imellem Byerne. Det skønnes af Bykort fra en senere Tid, at den har haft en noget større Udstrækning nu. Den klædte saaledes alle Bakkerne langs den sydlige Side af Dalen og gik næsten helt ind mod Linaa By.

Endvidere nævnes, som hørende til Mollerup, Skov i *B j e r u p* (Bjarup) og *G r u n d h o l t* (Gavnholt), begge nordøst for Mollerup. Hvor store disse Skovstykker dengang var, er ikke nemt at afgøre. Bjerup-Skoven takseres til 25 Svins Olden.

Endelig havde Mollerup foruden de to Skovstykker,

som ligger Øst for Byen, hver paa sin Side af Aarhus Landevej, Tved og Holm, endnu et Stykke længere mod Øst. Eller maaske har det blot været Tved — det sydlige — som havde lidt større Udstrækning.

Skovenes Størrelse i Tønder Land eller Kvadrat-Meter er det selvfølgelig umuligt at opgive. Men lidt Mening om Udstrækningen kan man dog faa gennem Oldenregnskaberne, derved at man et bestemt Aar — daarligt eller godt — sammenligner Svinetallet for de forskellige Skove. For 1641-42 ser dette saaledes ud: Laven Skov: 120 Svin, Haarup Skov: 600, Skjellerup Skov: 200, Raaballe Skov: 80, Linaa Skov (Kongens Part): 103, Halved Skov: 18, Møgelø Skov 6. Naar man gaar ud fra, at Oldenavlen har været nogenlunde lige god over hele Egnen, og man ved, at Møgelø er ca. 38 Tdr. Land, har man her lidt af en Maalestok. Alt i alt peger Vidnesbyrdene tilbage mod stor sammenhængende Skov, hvori Byjorderne var aabne Pletter.

Om Skovenes Udseende med Hensyn til Bestanden faar man nogen Besked ad forskellige Veje. Skovsynets Optælling af de Træer, Svenskerne huggede i Skovene i Krigen 1643-45, tyder paa, at der har været nogenlunde lige meget af Eg og Bøg. Enkelte af Tallene vil senere — i en anden Sammenhæng — blive angivne.

Mere oplysende med Hensyn til Skovenes Udseende og Bestand er et Syn, som blev taget paa dem ca. 80 Aar senere.

Skovenes Vanrøgt foranledigede, at Kristian den 6. i 1731 lod to Jægermestre: Christian Rathlou i det nordlige Jylland og Henrich Bielche i Koldinghus Distrikt give et Skøn over Tilstandene. Chr. Rathlou lader for Gjern Herreds Vedkommende Skovrider Christian Hess (eller Hesse), som beboede en Ryttergaard i

Skanderup, (Bestalling som kgl. Skovfoged af 1708, død 1735), foretage Synet. Hans Indberetning lyder saaledes:

„H a a r u p S k o v (Nordskoven og Haarup Skov) $\frac{1}{2}$ Mil lang og $1\frac{1}{2}$ Fjerdingsvej bred. Dens Bestand er Eg og Bøg og megen Birk. God Opelskning af Bøgeunderskov. Alt i god Stand.“

Opgivelsen tyder paa, at Skoven paa de Kanter har haft omtrent den samme Udstrækning som nu, og at den ovenfor omtalte Skov mellem Haarup Skov og Linaa Vesterskov (og „Halved“) er hugget. Men at samme Skov har strakt sig ind over Silkeborg Hede.

„L i n a a S k o v (Vesterskoven) $\frac{1}{2}$ Mil lang og $\frac{1}{4}$ Mil bred. Mest grønne, men ogsaa en stor Del „tophاللende“ (udgaaede i Toppen) Bøge. Den største Del tilhører Københavns Universitet, desuden har Magister Clemén Poulsen (Præsten i Linaa) nogle Skovskifter til Præstegaarden og til en Gaard i Byen, som han selv ejer. Endelig ligger i Linaa en Selvejergaard, hvis Skovskifter for lang Tid siden ganske er ophugne og øde.“

Denne Skov har i Nord og Syd haft omtrent den samme Udstrækning som nu, men derimod været større i Øst og Vest.

„H a l v e d S k o v. 300 Favne lang, 100 Favne bred. Ganske tynd, kun grønne Bøge uden Underskov.“

Her fandtes altsaa endnu den Gang for ca. 200 Aar siden et betydeligt Stykke Skov. I en af Rytterdistrikts Protokoller findes Halved Skov nævnet saa sent som 1761.

„K i e l l i n g V i e (Hesselskoven mellem Linaa og Møllerup). Den halve Del i Linaa. Deilig ung Opelskning. Underskov af Hessel.“

Her findes ingen Angivelse af Størrelsen.

„Skjellerup Skov. 600 Favne lang, 300 Favne bred. Nogle faa grønne og en Del tophallende Bøge. Ingen Underskov. I Skoven har Niels Vestergaard et Selveierskovskifte til en Selveiergaard i Byen.“

I en Fortegnelse over Jordegods, Kirker og Tiender i Skanderborg Rytterdistrikt fra 1766 (Aaret før disse solgtes) nævnes endnu Skov til de Skjellerup Gaarde.

„Ved Laven By findes en Skov liggende omkring Byen, ca. $\frac{1}{4}$ Mil i Længden og 200 Favne i Bredden. Store grønne og nogle tophall. Bøge, ingen Underskov. En lille Egeskov, Lavind Lunde, bestaar af unge Ege og Opelskning.“

„Kiersmølle, som tilhører Universitetet i Kjøbenhavn, har et Stykke Skov af store, grønne Bøge, ingen Opelskning.“

Størrelsen er ikke opgiven.

Møllerup Skov, $\frac{1}{2}$ Fjerdingvej lang, 200 Favne bred, gammel hallende Bøge, ingen Underskov eller Opvækst.

„Lild Baand Skov i Silkeborg lille Rytterkobbel, 400 Favne lang, 200 Favne bred. Grønne Bøge og nogle Ege.“

Dette er Skoven nærmest Slottet.

— — Skovstykkerne i Bjarup og ved Gavnholt er alt-saa ikke med her. Rimeligvis er de ophuggede. Han omtaler heller ikke Skovbræmmen langs Søerne ved Sejs. Hvorfor den ikke er nævnet, vides ikke. Den var der i al Fald. Herom nedenfor.

Bøgen synes paa dette Tidspunkt at have Overtaget.

— — Kortene fra Udstykningstiden, der i Linaa Sogn er udfærdigede i Tidsrummet mellem 1787 og 1816, giver endelig en paalidelig Forestilling om Skovenes Ud-

strækning i dette Tidsrum. Jeg kan ogsaa henvise til Videnskabernes Selskabs Kort fra 1787 (tegnet af O. Varberg).

Haarup Skov og lille Baand er her bleven stærkt beklippet. Landet Syd for Nordskovens Bakkerække er dels Lyng, dels Krat. Nord for samme Række er nu Silkeborg Hede bleven til. Et mægtigt Stykke af den kaldes „Sandflugten“ og er Sandflugt. Skoven her dækker altsaa væsentlig kun Bakkerne (fra Dronningestolen ud til Sindbjerg og Stoubjerg. Disse var nøgne som nu). Og Skoven paa Bakkerækken om mod Skjellerup ser ud til at have den samme Størrelse som nu.

Linaa Vesterskov har tildels sin nuværende Udstrækning. Kun ser den fælt forhugget ud med store bare Strækninger med Lyng og Krat.

Langs Borgeaa og Borgesø, Snagaarde (Svejbæk) og den vestlige Ende af Julsø var der derimod en Del mere Skov end nu. I „det nederste Kær“ (vestligst) „Mellemkæret“ (ved den østlige Ende af Borgesø) og „Snageskær“ (ved „Ludvigsløst“) voksede Skov, om end kun væsentlig Elle, og paa Skrænterne var der omtrent overalt Skov, saaledes var Odden „Snagesholt“ bevokset. Enkelte Steder gik Skovbræmmen ind i Heden ovenfor indtil en Bredde af 3—400 Alen.

Kielling Vie (Hesselskoven) strakte sig fremdeles helt ind mod Linaa By ved Smedegaardene og Linaa Storgaard, som da alle laa i den nordøstre Side af Byen.

Skjellerup Skov findes ikke mere.

Laven Skov har omtrent den samme Udstrækning som nu. Dog er der langs Søen i „Mølldøj“ (Mølledyndet, hvor der altsaa har ligget en Mølle) og „Kiærs Sømild“ om mod Stationen Krat-Eng. Og Øst for Bøge-

lund findes afsat et Par Smaalunde: „Store Thogesens Lund“ og „Lille Thogesens Lund“.

Møgelø er ganske bar.

Raaballe Skov er forsvundet paa et Par Smaaklatler nær (ved Peder Jakobsens Gaard og ved Skanderborg Landevej).

Skovene ved Kjær's Mølle og Møllerup ser ud som nu. Kun er der i Mosen Øst for Byen lidt Kratskov lige Nord for „Holm“.

Angaaende Skovene langs Gudenaen — som tidligere er nævnet — kan i Forbigaaende anføres, at Voel Skove er helt forsvundne.

Sognets Fysiognomi forandredes altsaa en Del ved Rydningerne af Skovene:

Der blev to store Heder (Silkeborg og Sejs), en Række nøgne Lyngbakker ved Skjellerup og Syd for Haarup. Et stort Overdrev var dannet i Raaballe og et i Haldved. Og det er højst sandsynligt, at Rydningen, som ligger forud for det Tidsrum, vi her beskæftiger os med, har lavet Hede og Overdrev til Linaa i baade Syd og Nord og Nordøst (Bjarup).

En Del Sandjord er kommen til at ligge nøgen, og Porten er bleven aabnet paa vid Gab for de stærke Vinde fra Vest og de kolde fra Nord. Sognets Værdi er bleven forringet ved Rydningen.

4. Udbyttet af Skoven.

Skovene gav jo her, som alle Steder, Træ til Bindingsværket, Møbler, Vogne, Brændsel, alt det, der dengang lavedes i Huggehusene o. s. v. Men de gav ogsaa for denne Egns Vedkommende Træ til Træsko, hvoraf der jo sikkert i umindelige Tider er lavet mange i Linaa Sogn.

Spørgsmaalet om Træskoindustriens Alder her i Landet har oftere været paa Tale, og da vi her befinder os midt i Træskoegnen, vil nogle Bemærkninger herom være paa deres Plads.

Oberstløjtnant M. T. Søegaard skriver i „Viborg Stiftstidende“ ²⁶/₆ 1901, at det er en „almindelig Fejltagelse, at Træsko er en ældgammel Fodbeklædning i Danmark.“ Han mener, at „endnu i Slutningen af det 17. Aarhundrede og et godt Stykke ind i det 18., brugte Bønder ikke Træsko, men Lædersko.“

Han søger at bevise det derved, at han i Landsarkivet i Viborg ikke har fundet mere end 3 Par Træsko fra hin Tid, „og Arkivet kan til Dato kun konstatere 5 Par.“

Han meddeler yderligere, at han kun et Sted til har fundet Træsko nævnet: i Aarhus Hospitals Regnskab for 1644—93. Der siges, at „gale Jens og gale Ane blandt andre Ting ogsaa fik udleveret 1 Par Træsko til 6 Skilling.“ Træsko omtales heller ikke som Folkeløn, derimod Sko. Endelig anfører han, at der i Ry i Aaret 1685 nævnes over 50 Haandværkere, men mellem dem ikke en Træskomand, og at i Provinsmusæerne findes baade Sko og Snørestøvler, fundet i Tørve-moser, men ikke Træsko.

Hvor gammel Industrien og Brugen af Træsko her i Landet er, er det vel foreløbig vanskeligt at afgøre. Men at de rækker noget længere tilbage, end M. T. S. mener, er sikkert, og at de fremkommer langt hyppigere og i langt større Antal i gamle Optegnelser, er i al Fald sikkert.

En polsk Adelsmand Johannes Chrysostomus Passék var med Polakkerne i Jylland 1658. Under Omtalen af den jyske Almues Udseende, Sæd og Skik siger

han: „Folket er velskabt, og Kvinderne er skønne, skønt alt for blonde. De klæde sig smagfuldt, men bære ikke blot paa Landet, men ogsaa i Stæderne Sko af Træ, hvormed de paa Stenbroen gøre saa stor Larm, at man næppe kan høre en anden tale. Fruentimmerne af højere Stand bære Sko ligesom Polakinderne“. („Historisk Tidskrift“ 3. Bind 1842). Dette siger jo altsaa ganske ligefrem, at Træsko har været de brede Lags Fodbeklædning i Midten af det 17. Aarhundrede.

Og Træskoene kan spores endnu længere tilbage. Saa tidligt som i 1580 hører vi om et „Legat stiftet af Cornelius Hamsfort“ (Slesviger, Livlæge hos Chr. III, Dr. med., fra 1549 Apotheker i Odense og Læge sammesteds). Renten af Legatet skal anvendes til at købe Træsko for til fattige Disciple i Odense Skole.

Og for Silkeborg-Egnens Vedkommende nævnes da ogsaa Ting, der peger ret tydeligt i Retning af Træskoene. I Skifteprotokoller fra Gjern Herred støder man ved hvert Bo paa Navere og Baandknive og Haandøkser — de ved Træskoarbejdet mest brugte Redskaber. I 1665 nævnes udtrykkelig en Træskomand i Skjellerup, og 1755 i Skiftet efter Inderste afgangne Peder Bech sammesteds forekommer alt til Faget henhørende i 3 Navere 5 Baandknive, en Slibesten, en Hiulstol og fremfor alt en Tellestol.

I Lensregnskaberne og Tingbøgerne støder man mærkværdigt nok sjældent paa Træskomændene. I en meget langstrakt Vildttyvesag fra 1699 — hvori Chr. Fischer (Nr. 2) er en af Hovedpersonerne — vidner dog Anders Lauridsen Gløe (?) fra Tem i Forbigaaende, at han „for en 6 Aar siden blef tilsagt at skulde kiør (for Chr. F. Lavengaard) til Aars (Aarhus) med et læs Træskouf“. Toldregnskaberne er mere talende:

Det, der paa Aalborg Toldregnskab for 1688—99 betegnes med „Trævarer“, behøver ikke just at være Træsko. Men da f. Eks. Trætallerkener er opført i en Rubrik for sig, skønt det dog uden Vaklen maa henregnes til Trævarer, kunde det jo være, at man her havde at gøre med Træsko. I Randers Toldregnskab for 1687 findes blandt udførte Varer til Norge og Provinserne 340 Par „Træskou“, i 1688 100 Par, i 1690 Træsko for kun 2 Rigsdaler. Hermed er maaske sagt, at der er forsøgt en Udførselsvej aabnet (maaske ad Gudenaan), men er bleven lukket igen. For Aarhus Vedkommende tales der tydeligere om Træskoene, men noget længere fremme i Tiden. 1731 viser Toldregnskabet en Udførsel til Danmark, (altsaa til andre Egne i Landet) for 3167 Rigsdaler, 1733 for 2974 Rdlr., 1763 for 4712 Rdlr., 1769 for 4342 Rdlr., 1796 for 2748 Rdlr. (Af Tal fra det 19. Aarhundrede kan anføres, at 1801 gik 243 Læs Træsko „gennem Portene“, 1802 205 Læs, 1803 254 Læs, 1804 384 Læs, 1805 322 Læs, 1806 244 Læs, 1808 341 Læs, 1809 301 Læs, 1816 186 Læs). Det er sikkert udenfor al Tvivl, at Træskoene — i al Fald de paa Aarhus-Regnskaberne — er kommen inde fra Skovegnene om Silkeborg.¹⁾

Omtales Træskoene ikke ret ofte i Lensregnskaberne, saa er der til Gengæld megen Tale om Trillebøre. Og det er ikke i smaa Maader, der laves af dem i den Tid, de forekommer. Og det er vel sandsynligt, at Skovene i Linaa Sogn ogsaa har maattet levere deres Part.

¹⁾ Ved selve Træskotilvirkningen er der ikke Grund til at opholde sig her. Herom giver bl. a. Roms Haandgærningsbog god og fyldig Besked.

De er formodentlig brugt til Skansearbejder eller ved Kongens mange Byggeforetagender. Omkring ved Kalmarkrigen er der især mange afsendt fra Silkeborg. 1608 er sendt til „Kong. Maytz. behoff“ 300 Hiuelborer af Ridefogederne Lauritz Jepsen, Michel Andersen og Henrik Lyneborg. Prisen er 6 Skilling pr. Stk. 1611 er afgaaet 300 à 4 Skilling, 1614 er der sendt 400 til København ved Skipper Lauritz i Aarhus. I 1615 og 16 er lavet og sendt 400 og desuden ligesaa mange Spade- og Skovlskafter. 1617 er der en Post paa Lensregnskabet paa „163 Daler til Hiuelborer“. Naar hver Bør har kostet kun 4 eller 6 Skilling, maa det have været en anselig Sending. Helt op til 1630—40 vedbliver disse Leveringer.

Af Skovene i Silkeborg Len — og da vel især af Silkeborg Skovene, som laa nærmest Slottet — er der til Tider hugget dygtigt til Kongens Skibstømmer. Det er især Regnskabet fra Christian IV's Tid, der taler om Skibstømmer. Der er saaledes i 1617 udvist meget af Kongen selv. Og to Kolding Borgere, Chr. Hansen og Jørgen Sørensen, med 10 Mand har besørget Hugningen. At Kongens Skovarbejde har til Tider været en trykkende Byrde for Hovbønderne, derpaa tyder dette, at de ved Thingene er blevne idømt Bøder, fordi de ikke vilde „hugg Kong Maytz Tømmer i Skoven“.

Man ser ogsaa af Slotsregnskaberne, at der til Tømmerkørslen har været anvendt mange Bøndervogne. Men meget af Tømret har været saa svært, at „Bøndernes egne smaa Tømmervogne“ ikke kunde bære det. De kunde kun bruges „thill det smaa Thømmer att udføre“. Smaa var Vognene og daarligt smurte. Slottet har bekostet Tjæren, for hvis de „icke ofte bleffue smurdt da de af Ilde och hied bleff opbrende, efter-

som nogle gange schiede“. Tjæreregningen for 1618—19 er 6 Daler 1 Mark.

Det store Skibstømmer, som skulde slæbes ad Datidens daarlige Veje, maatte Kongens Blokvoerne fragte. Det lader til at have været svære Køretøjer. I 1617 blev der paa Silkeborg lavet 4 Vogne. De to med „standendes stiertt kroget kindinger paa Axellerne och ellers huor notuendige behouff giordes med lencker kieder och Krogge och ald sin thilbehøring Hameler och andet for huer 8 Daller“. De andre to beslagne dog uden „Lencker och Kieder och ingen standendes Stiert eller kroget Kindinger, dogh faste och stercke med ald thilbehøring paa Hyuffuel och andet. 6 Daller“ Stykket. Træarbejdet paa Vognene er bleven gjort af „Niels obsøn i Ashløff“ og „Niels Madsen i sminge“. „Niels Smed i Lenno“ og „Brun Smed“ (ved Slottet) har beslaaet dem. Som en af Grundene til de ret hyppige Reparationer paa Broerne ved Silkeborg anføres ogsaa den megen Kørsel med Kongens Tømmervogne. I 1617—18 er saaledes Slottets „Westermølle Bro“ meget forfalden og med „ny Tømmer undersat“. Den var hverken „sterch eller fast“ og kunde ikke bære Kongens Skibstømmer, som førtes derover til Ladsteden“ (Aarhus) „uden stor fare och skade“. Og om „Slottens Møllebro“ siges samme Aar, at den er „Ødelagt, Knuset och Udi sønder kiørt“ med Kongens „egen Thømmervogne och Heste“.

Foruden det meget Træ til forskellig Brug ydede Skovene ogsaa Føde til Mængder af Oldensvin. Det maa til Tider, i de gode Oldenaar, have ligefrem vrimlet af Svin i Skovene. I 1599—1600 er Skovene i Slotsregnskabet takserede saaledes:

„Haarup og Baandt: 400 Svin, Laven och Roeballe:

200 Svin, Lenno Skouff: 140 Svin, Mollerup Skouff: 60 Svin, Bjerup Schouff: 25 Svin. (Samme Aar takseres Funder, Hvinningdal, Kiærsgaard og Balle Skove til 700 Svin, Rustrup, Løndal, Gjessø til 300, Gjødvad Sogns Skove: 300, Gjærn Skov: 400, Voel Skov: 300, Tvilum Nørskov: 550).

Taksationen fra 1641—42 er tidligere anført. Ganske vist betød Taksationens Tal ikke det samme som Tallet paa Svinene, som virkelig fandtes, saaledes er Taksationen for samtlige Silkeborg Lens Skove i 1641—42 8045 Svin, medens der kun blev indsat 6328. Men selv dette sidste Tal er jo stort.

For 1616 er der i Lenets Skove 4306 voksne Svin (for hver af disse betales 12 Skilling) og 2447 Polte og Grise (6 Skilling Stykket) og 340 Grise, for hvilke der betales 1 Skp. Havre pr. Stk. Og endelig 3250 Svin, som var brændt i Læg. Altsaa ialt 10343 Svin. At de fleste af Gaardfæsterne har haft Svin i Skovene, er vel sandsynligt. Af og til findes Navnefortegnelser, som gør Rede herfor. I 1621 har saaledes 5 Mænd i Mollerup, 4 i Laven, 1 i Skjellerup, 11 i Haarup og 5 i Linaa Svin i Skoven. Men ogsaa udefra indsættes Svin i Silkeborg Skove. I 1619—20 havde Welb. Jens Juell, Fru Maren Shramb og Jens Ballou Svin i Skoven (à 20 Skilling) for 36 Daler 1 Mk. 15 Sk. Samme Aar havde Randers Hospital 100 Svin gaaende frit i Skovene. Kronens Bønder skulde sætte deres Svin i Kronens Skove. De, der omgik det, idømtes Bøder. En Mand i Borre fik 1626 en Bøde paa 6 Daler, fordi han ikke vilde lade sine Svin indbrænde til Kronens Skove, men lod dem gaa andetsteds. Svinene skulde indbrændes Kronens Mærke („Brændsvin“). Vistnok ofte i Læg paa 6 Stk. Naar dette skete, fik Kronen det 6te Svin. Om de oven-

for nævnte 3250 Svin fra 1616 slaar der i Lensregnskab: „brændt udj legh samil och er annamidt ditt sielte suin af huer Leegh“.

En Del Indtægt har Sognets Skove ogsaa givet ved Kulbrænding. Ikke mindst ved den for Skovene saa ødelæggende ulovlige. Der udstedes stadig retslige Forbud mod Milerne. Og Skovsynene, som nedenfor bliver omtalt, gik ogsaa ud paa at fastslaa, hvor der ulovlig var brændt Kul. I et Skovsyn af 1696 har man saaledes fundet flere: I *S a n d b j e r g d a l* — den lange Dal fra Haarup ned til Silkeborg Hede, som Landevejen følger — i *L i n a a S e j s*, ved *M i k k e l s S i g* (?).

5. Ulovlig Skovhugst.

Stærkest blev Skovene sikkert tyndede ved Tyveri.

Bønderne maatte ikke hugge i Kronens, Adelens, Universitetets og andre Herskabers Skove, uden at Træet var stemplet af Skovbetjentene. Men Skovtyveri var en meget almindelig Idræt. Ja — det betragtedes egentlig ikke fra Tyvenes Side som noget ulovligt. Saa langt op i Tiden som i min Barndom — i 1860'erne — talte Bymændene om Skovtyveri som en Ting, man egentlig ikke engang behøvede at gøre Undskyldning for. De forvorpne pralede endogsaa af vellykkede naturlige Bedrifter i Skovene.

Da man fra oven blev klar over de danske Skoves uhyggelige Formindskelse,¹⁾ kom Omsorgen — lidt sent — paa Støvlerne. Skovsynene florerede. Ogsaa i Linaa- og Silkeborg-Skovene tog de Fart. Stadig udnævnes der af Herredstinget Synsmænd, som skal fastslaa, hvor og hvad der var „uloulig hougen“. Let for-

¹⁾ Se Christian Vs Forordning om »Skov-Hug«.

staaeligt er det, at Synenes Hyppighed stiger stærkt, da Skovene kom i private Hænder — her væsentlig den Fischerske Families (1664). Et af de mest mistrøstende er fra 1676. Det hedder her om *Sejs Skov*, at den er „ganske forhougen baade gammel og ny“.

Og stadig træffer man paa Forbud som dette fra Morten Madsen, kgl. Skovrider i Ry: „ingen Mand maa holde Geder“ — disse træffes meget hyppigt som Husdyr og gjorde navnlig Skade paa Skovenes Opvækst — „brænde Kul Miele eller hugge eller hugge lade uloflig enten bondstænger eller Underskouff saavel som stuer skouff“ (1669).

Forbudene og Skovsynene og de krasse Opfordringer til Skovbetjentene om at være paa deres Post har vel nok hjulpet en Del. Man ser ogsaa en enkelt Gang, at Opsynet forstærkes. I Silkeborg Slotsregnskab for 1633 fortælles, at der bygges Hus i Resenbro, „som en Mand udi boer at thage ware paa kgl. May. Schouff fra Broen (Resenbro) och neder til Slottet; thi man ellers icke kunde haffue Skouffuen i Fred for Thyffue om Natten.“

At Opsynet med Skovene ofte har været et ret farligt, ja livsfarligt, Arbejde, fortæller Tingbøgerne om. Her blot et enkelt Tilfælde. — — For Tinget stod Jens Jensen, Skovfoged i Haarup Skov og forklarede, at Jens Sørensen, Haarup, havde hugget en grøn Eg i Bjørnholt. Han saa, at J. S. kørte bort med en „Egi Køffl“. Han talte ikke med ham eller gik hen til ham, men han lagde sig paa Vagt om Natten ved Egeroden. Om Morgen tidlig kom saa J. S.s to Brødre kørende og tog et Læs af Toppen af samme Egetræ. Han gik da hen og „pantede“ dem. I dette Tilfælde tog han Tømmen fra dem. Og denne fremviste han i Retten. Skovfogden kommer kort efter trækkende med nogle Gedekid. Med

en Økse i Haanden. Han træffer J. S. staaende for Enden af sin Ager, hvor han er ifærd med at lukke et Gærde. Han slipper Kiddene og gaar hen mod J. S., hvem han truende bebrejder, at han har hugget Egen. Jens S. tager en Stav i Haanden og møder Skovfogden, idet han raaber til ham: Tak fordi Du tog Tømmen fra mine Brødre. Det udvikler sig nu til et Haandgemæng, hvori Skovfogden ligger under. J. S. bruger sin Stav saa kraftigt, at Synet, som bag efter toges paa Slagets Resultater, fastslaar et „obet blodig Soer i hans (Skovfogdens) hoffuet i den høyer Side och ved hans venster Øje var noget lidet blaåt“. Samme Syn bevidner ogsaa, at Kævlen, som Skovtyvene, trods Mangel paa Tømme, fik hjem til Gaarden, var 5 Alen lang, og at Egestubben ved Bjørnholt var 3½ Alen „omkring“.

Skovtyvene synes ikke altid at vise Forsigtighed under Udførelsen af Tyveriet. Det falder undertiden Skovfogderne ganske let at følge „Vogn Slaget (Vognsporet) fra Stedet“ til Tyvenes Hjem. Saaledes følger ovenomtalte Jens Jensen, som synes at have været ret ivrig i Tjenesten, et Vognspor lige til Voel. Og Kævlerne, som hjembringes, gør man sig ikke altid den Ulejlighed at skjule — i et Tilfælde meldes dog, at de er gemt i nogle høje Nælder bag Laden — men lægger dem for alles Øjne. Saaledes finder J. J. en Ege-Kævla, som er borttagen fra Chr. Fischers Skov i Haarup paa „Lenne gaade“ (Gade). Den er i dette Tilfælde hugget af Præsten Hr. Jacob Nielsen Fogh — der ellers i alle Maader synes at have været en Hædersmand — som godt nok kendes ved Kævlen. Sagen henvises dog i dette Tilfælde til den gejstlige Ret. Hos Thomas Andersen — Kromanden i Linaa, indgiftet i Sognets anseligste Familie og saavidt

skønnes tidligere Købmand i Aarhus — findes Egetræ fra Haarup Skov, som synes at ligne Skibstømmer. Han har tænkt at anvende det til Løsholter og Stolper i sin Kro (1677).

At man ikke heller synes at have haft stor Angst for Opsynet og ikke altid henlagde Gerningen til den mørke Nat, tyder bl. a. følgende paa. Tingbogen fra 1678 melder: For Tinget stod Anders Andersen i „Krudhuset“, vidner og sværger, at han 2. Paaskedags Morgen (!) tidlig saa, at 7 Karle kom kørende af Haarup Skov med et 18 Alen langt Egetræ med 8 Heste for Vognen. Vognen gik i Stykker, Tyvene spænder Hestene fra og „underdte paa Vejen til Voel“. A. A. vidste ikke, hvem det var. Noget efter kom de ridende igen, men da de saa, at der var Folk ved Vognen, og Træet var kastet af, kom de ikke nærmere.“ De har dog nok senere faaet Kævlen slæbt til Voel.

Ofte var Tyvenes Hjem langt fjernere end Voel. Skovfogden i Haarup træffer 1697 i Skoven en Mand fra Sjelle (ca. 3 Mil ad Aarhus til) paa ulovlig Skovhugst. Han vil have „Pant“ af ham, men kan ikke „blive ham mægtig“. Sjelle-Manden synes ogsaa at have været af den voldsomme Slags. Han truer Skovfogden med følgende kraftige Ord: „Gaar du ikke fra mig, skal din Pande blive hugget, saa din Hjerne skal vælte ud.“ Retfærdigheden naar dog i dette Tilfælde Tyven. Han faar Bøder for Vold og maa betale Proces-Omkostninger.

Det var, saavidt kan skønnes, kun i de færreste Tilfælde, Straffen fulgte Forbrydelsen. Dog melder Slotsregnskaberne af og til om Bøder for ulovlig Skovhugst: Her Steffen (Præsten) i Kragelund (vest for Silkeborg) for „ulovlig Skovhugst og for andre Sager“ — 10 Dlr.

(1608); Søffrenn Bagger i Linne (visnok Skovfoged!) for den samme Forbrydelse — 10 Daller (1617); Christen Lauridtsen och Tammes Michelsen i Lemming (nord for Silkeborg) „for edt Træ, de uden Nogen Hiemmel haffer tagen“ 4 Rdlr. (1658) o. s. v. I særlig grove Tilfælde kunde Straffen for Skovtyveri blive meget haard. Peder Christensen, Isen, fik i 1635 Bremerholm for sine Skovsynder.

Til de danske Skoves værste Fjender hørte dog de fjendtlige Krigsfolk. I det 17. Aarhundrede blev, som bekendt, Jylland to Gange besat af fremmede Tropper, 1643—45 og 1657—59. De hærgede frygteligt i Skovene. Hvad Bønderne brugte lange Tidsrum til, udrettede de i Løbet af faa Aar. Var Bøndernes Ansvar overfor Skovene højst ringe, saa følte disse fremmede Horder slet intel.

Man har et Syn paa Skovene fra 1645, lige efter Krigen. Der skal i denne i Aarhus Stift være bleven fældet ca. 120,000 Træer (ca. 49000 Ege og 70000 Bøge). Desuden tophuggedes 758 Ege og 2732 Bøge. Det er jo ikke smaa Tal.

Disse Træer brugtes vel for en Del til Brændsel i Lejrbaalene og Kvartererne. Men den store Part er sikkert medgaaet til Pallisader om de befæstede Lejre. Der fandtes saaledes i Ry Birk flere saadanne paa Strækningen: Vissing—Addit—Salten—Vrads. Skovene i Nærheden af Lejrene blev selvfølgelig haardt medtagne. Linaa Vesterskov angives at have mistet 90 Ege og 213 Bøge, Horup Skov 93 — 30, Skjellerup 32 — 10, Lauen-Roeballe kun 13 — 25. „Slottens Ennemærke“ 75 — 30. Ingen Skove i Egnen synes at være sluppet fri.

Til Skovens Fjender har til alle Tider Ilden hørt.

Denne har ogsaa gaaet over Linaa Sogns Skove. Af skriftlige Vidnesbyrd herom har jeg dog kun fundet et (fra 1669). Men det er ogsaa et kraftigt, og vi har maaske her en af Hovedaarsagerne til, at Strækningen mellem Linaa Vesterskov og Haarup Skov kom til i Aarhundreder at ligge med Lyng. Skovrider Jochum Christensen og Mænd fra Haarup og Skjellerup vidner for Retten om en Brand, „som er skeed udj Lenno skouf och hiede.“ Det afsvedne Stykke strakte sig fra „K a l s h o l t och til H o r u p b o r g e d a l“. Paa denne næsten halv Mil lange Strækning var „hieden och løngen sambt thræerne skamlig opbrændt och forderfuet“. Vidnernes Medlidenhed synes dog først at samle sig om Vildbanen. Vidneførselen har nemlig følgende Passus: „hans kong. May. Wildbane thil stoer skade“. Senere føjes der til „de fattig folch som boer om Kreng i byerne til stoer skade paa dires Græsning thil dires femon“ (Kreaturer). Der var altsaa allerede den Gang Fælles-Overdrev i Dele af Sejs.

6. Vildtbestand og Jagt.

Skovene om Silkeborg har selvfølgelig huset omtrent de samme vilde Indvaanere som andre Skove i Danmark paa de Tider. Mange Sted- og Personnavne fortæller derom. (Bjørnholt, Ulvehoved, Hjortgaarde, Hjort o. s. v.). I det sekstende og syttende Aarhundrede tales intet om B j ø r n e i Skovene her. Derimod kan man en enkelt Gang — i de gamle Tingbøger f. Eks. — spore U l v e n e. I den verdslige Justitsprotokol for Gjærn Herred i 1665 mødte Christen Skødt i Voldby for Retten og vidnede, at han for nogen Tid siden havde skudt en Ulv paa Voldby Mark „som han for Retten fremviste samme Ulffbellge“ og begærede af Herredsmæn-

dene, at han maatte bevilges „en ringe Penge aff hver Mand for sin Umage, saa vilde han gøre hans største Flid at skyde saadan skadelig Dyr, saa mange han kunde overkomme.“ Saa fremstod en Del Mænd, hvoriblandt „Olluff Guyes i leno, peder Smed ibid, Christen Degn i leno og Niels Andersen i Mollerup“ og vedtog „saavel som menig Herredsmand, at hver Helgaardsmand skulde give Chr. Schødt for sin Umag 4 Skilling, hver Halvgaardsmand 2 Sk., en Inderste 1 Sk. „paa det hand dies bedere och flittigste kunde vere om at ødelege saadan skadelig dyr“.

Skovrider Jochum Christensen, Haarup, svarer paa en Forespørgsel af Oberførster og Vildtmester Zæby (?) angaaende Skovenes Tilstand i Gjern Herred, at Skoven — d. v. s. Vildtbanen — er „ved god Magt“ „uden alleneste huis Ulfuer och undertiden strænge Vinter ødelegger“.

Fra Naboegnen — Sabro Mark — meddeler Tingbogen fra 1696, at tre Mænd har skudt og fanget sidste Lørdag Aften „en Tæve Ulf med 8 Hvalpe“. De faar for den Fangst 1 Rdlr.

Det synes altsaa, at der har været saa mange Ulve paa Egnen, at man mente, det kunde betale sig at skatte til Jægerne for at faa dem udryddet. At de ikke desto mindre har holdt sig i Skovene ved Silkeborg langt op i Tiden, er sandsynligt. Kun faa Steder i Landet havde de saa gode Skjulesteder som her. Midt i det 18. Aarhundrede tales der om en Mand, som er bleven fundet død efter en Ulvejagt i Skovene ved Ry. Men hvor langt op i Tiden, de vedbliver at vise sig, ved jeg ikke.

At der ikke i skriftlige Minder fra ældre Tid findes ret meget om Ulvene, kan vel for en Del komme deraf, at Ulvejagten ikke ansaas for „fin“ Jagt. De adelige og

kongelige befattede sig ikke med den. Man overlod Ulvene til de ufreelse.¹⁾

Af Vildsvine er der heller ikke mange Spor. Arent Berntsen Bergen siger dog i sin „Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed“, „at paa nogle Steder (som i Silkeborg og Skanderborg Skowe i Jylland) skal oc findes Wildsvin undertiden“. At de undertiden har været ved at uddø, derpaa tyder dette, at Kongen i 1581 anmoder den menige Adel i Silkeborg Len (ogsaa i Aalborghus og Skanderborg Len) om at frede de Vildsvin, han har udsat. 1585 gentoges Anmodningen. 1600 befaler Kongen, at der i Silkeborg Len skal indrettes „Vildsvinegaarde“ (hegnede Pladser) til Dyrene i de haarde Vintre og Indsamling af Nødder, Agern og Bog at fodre dem med. I Slotsregnskabet for 1601—02 er opført en Udgift til disse Gaarde. I den Side 130 omtalte Vildt-tyvesag — altsaa 100 Aar senere — figurerer Vildsvinene endnu.

Af andet Vildt, som jages, kan vel nævnes Hjorte og Raadyr. Om disse siges der i Skovsynet efter Krigen 1645: „Wildbanen . . . findisz temmelig ved Magt, och er seet der af Diur store och smaa (Hjorte og Raadyr) ungefehr 60 Stykker.“ Af Raadyr findes der mange endnu, og de har vel aldrig været helt forsvundet fra Skovene. Og endelig fandtes Kaniner, Egern, Fasaner (?) (indførte), Agerhøns og Urhøns.

At der har været meget Vildt i Sognets og de tilgrænsende Sognes Skove, tyder de hyppige Konge- (og Prinse-) Jagter paa. Der foreligger en Del skriftligt

¹⁾ I Himmerland og Vendsyssel fik Bønder i 1553 den Pligt at møde med Vaaben og Værge paa Ulvejagterne, naar Lensmanden sendte sine Ulvefogeder ud at lede disse.

derom fra Frederik II. og Christian IV.' Tid. De tog begge ofte til Silkeborg Skovene fra Skanderborg.

I Frederik d. II' Kalenderoptegnelser fra 1583 hedder det:

2. Januar: Y dach dro ieg tyl Silkebor, der ka(m) Soffye och mint Sont Chrisstyan och (de kom fra Skanderborg). (Kongen er paa denne Tur i „Kalbuegor“ (Kalbygaard) og Wynnersløff).

27. November: Y dach dro ieg tyl Løchagger.¹⁾ Y dach dro ieg tyl Sylkebor, samme dach kam mynt Soffye och hyet (hid).

1. December: Y d. war i. mit mint Soffye her paa Sylkebor.

I 1584 d. 17. Februar er han igen paa Silkeborg. (Paa denne Tur har han ogsaa været i Ry, Viborg og Resendal, hvor der sikkert ogsaa har ligget et Jagthus).

I 1587 kommer han d. 18. Januar fra „Wyebor schnabtyynch“ (Snapsting) til Silkeborg.

Fra 1.—9. Februar samme Aar ligger han i Egnen (Salten, Løgager, „Vynnerschløgor“ (Vinderslevgaard) og Silkeborg).

13.—31. Juli er han atter i Egnen (Løgager, Hald, Vinderslev, Karup, Kroglund). For Halts Vedkommende staar udtrykkelig „d. 18. begunte ieg horiach her wyt Hal“ (begyndte jeg Harejagten her ved Hald). Og hele August har han været i Egnen (Løgager, Silkeborg, Salten, Tvillum, Ry, Vissing). I Løgager har han haft Besøg af „mynt Soffye och tue mint elsste dotter“, gra Erst fon Manyfelt (Grev Ernst v. Mansfeldt) og sin Broder Hans. Dronningen og Prinsesserne fulgte ham rundt. Der er vel ingen Tvivl om, at det har staaet paa Jagt det meste af Ti-

¹⁾ Hvor der var et Jagthus. Der fandtes adskillige af dem i Silkeborg Len (f. Eks. Vissing og Tvillum).

den. Og Linaa Sogns store Skove har da heller ikke undgaaet deres Skæbne.

I 1596—97 var Christian IV i December og Januar Maaned i Silkeborg seks Gange. Og han har sikkert jaget. I al Fald er en af hans Heste bleven brugt saa stærkt, at den „bleff effterstaaende och var lam i 6 Dage. For salue (Salve) til samme hest 2 Rdlr.“ Appettiten hos Kongen og „Hoffsienderne“ tyder ogsaa paa, at de har været i Bevægelse. Lensmanden Frantz Rantzau har i Slotsregnskabet noteret $1\frac{1}{2}$ Td. saltet Torsk, 1 Td. saltet Kuller og $1\frac{1}{2}$ Td. Bergfisk m. m.

I 1599 7.—13. December er Kongen igen paa Jagt i Skovene ved Silkeborg. Der findes Fortegnelse over, hvad „Kong Maytz hans Medthaffuendis folcs Heste och Hunde har fortæret“. Der er brugt 16 Tdr. Rug, 10 Tdr. Byg, 48 Tdr. Havre, 1 Td. Boghvede. Til Hundene er brugt Brød og Smør „Tid efter anden“, Kuskene har faaet Smørelse til Seletøjet. At der ikke er nedlagt saa ganske lidt ved denne Lejlighed, derpaa tyder, at 3 Mand i 7 Dage har haft Arbejde med at salte „Kong. Maytz. Wildbradt“. Mads Bødker i Balle og Niels Bødker fra Kiersgaard og Smeden i Funder, Jens huass (Hvas), har lavet og „forsmedt“ Tønderne og nedpakket Kødet i dem.

I 1602 (22.—30. August) er Kongen der igen. Der findes atter i Slotsregnskabet Fortegnelse over, hvad der er „forspist och medgangen“ til „medhaffuendas folch och thienner“ Heste og Hunde.

1608 den 11. August „begyndte Hjortejagten“ i Skanderborg. Og der jagedes ved Skanderborg, Horsens, Hald, Aakjær og Silkeborg til hen i September Maaned. Det sidste Sted var han i Dagene 22. til 30. September. I Kongens „Skriv Calender“ (Dagbog) medde-

les tillige, at han spillede „Dobbel“ (Brætspil) i de Dage. Vel sagtens om Aftenen ved Bægeret. Den 22. vandt han 3 Rdlr., 23. 52 Rdlr., 24. 3½ Rdlr., 27. 74 Rdlr., 28. tabte han 31 Rdlr. og den 30. vandt han igen 22 Rdlr.

1.—7. Maj 1610 stod Kongens „Skyde- og Rustvogns- heste paa Silkeborg og aad i den Tid 35 Tdr. Havre. Til Kongens Hunde leverede „Kong Maytz. Wildschøtte Morten Pedersen“ den nødvendige Føde.

1617 er Kongen igen paa Slottet. Der er i den Anledning kommen „Ny Vinduer i Kongens Sal“. Morten Holdst i Flensborg har leveret 70 Alen „Rødklede“, som „Kong Maytz. Sall Bleff andraget med“ (49 Daller). Ligeledes blev „efter „Kong. Brev“ indkjøbt 1½ Sk. Pd. Fjer og Dun, for hver Mark: VIII Sk. (8 Skilling), „Eftersom dj war gandske dyre och unde (vanskelige) adt Bekom thill kiøbs“.

I 1620 tales der om, at Kongen har sendt sine Støverhvalpe til Præster og Fogder i Egnen „at opføres“. Men først har de dog været en Tid paa Slottet og der ædt 6 Skpr. Mel og Brød.

1622—23 har Prinsen (Tronfølgeren) jaget i Egnen. Men han har boet paa Jagthuset i Løgager, som i den Anledning er bleven istandsat af Kristen Murmand i Serup saaledes som „Printzen var fornødendis“. Der tiltrængtes Ruder, som er indsat af „Anders Glarmester paa Slottet“. 5000 Mursten er sendt fra Skanderborg og Tagsten, Bly, Tin, Glas er købt hos Købmand Jens Grønbech i Aarhus og Kalken hos Niels Christensen i Mønsted.

Samme Aar har Prinsen haft sit Jagtkvarter i Resendal (12.—14. Septbr.) og Tem (Løgager) (19.—21. Febr.). Til disse to Steder er sendt ½ Oksekrop, 3 Tdr. Øl, 2

Ott. Smør, 2 Lpd. Lys, Topsukker o. s. v. og Havre til Hestene. Fra Resendal er Jagten vel især gaaet gennem Gødvad og Haarup Skove.

1624 har Prinsen igen været i Skovene (fra 23. Aug. til 23. Septbr.) sammen med Kammerjunker Malte Juell. Han har da haft sit Hovedkvarter i Løgager, og til denne Maanedes Jagt er medgaaet i Penge 751 Rdlr. 1 Mk., 18 Tdr. Brød, 58 Tdr. Havre, 3 Tdr. $\frac{1}{2}$ Fjdg. Smør. Og til en Hest, „som Jep Jeger becomb“, 27 Daler 2 Mk. o. s. v. Prinsen har været syg under Opholdet i Skovene. Thi han har „giffuen oc fornøjet Johannes Dalicanus (?) Apotheker i Wiiborg for Atschillige Medicamenter, som er Udkommen til Prinsens behoff“ med $16\frac{1}{2}$ Daler $\frac{1}{2}$ Sk. Desuden har „Enken udj Løgager faaet til Drichepenge och fortering 48 Dlr.“ „Hans Brunschwig, Kong. Maytz.“ Slagter, og en Kok, som har hjulpet ham at salte Wildbraden, „som bleff slagen her udj Lenidt“, har faaet for deres Ulejlighed $5\frac{1}{2}$ Dall. 1 Mk.

I 1633 er atter Jagten paa Tale i Slotsregnskabet. Da er der leveret „2 Lamb“ til „hans førstelige Naade prindtzens Falche Fengere til nogle unge Falche hannd kom fra norge med“. Og desuden efter „Kong Maytz Jeggermesterens . . . befaling leffueret till Skiøtter och til enn Skydhualp“ Mel, Havre, Bly, Penge til 4 Pd. Krudt.

Fra Frederik den 3. Tid har jeg intet fundet om Egnens Skove. Kongen synes ikke at have besøgt Silkeborg i de seks Aar, Slot og Gods var i hans Hænder. Om Vildtet og Jagten vides derfor intet. Og fra den Aarrække, Godset og dets Skove ejedes af den Fischerske Slægt (1664—1719), har jeg intet fundet. Heller ikke fra den Tid, det blev udlagt til Ryttergods (1719—1767) el-

ler senere i den Hoff'ske Tid i Slutningen af Aarhundredet.

For Fredning af Vildtet var der de strengeste Bestemmelser, her som andre Steder, i de Tider. Bøndernes Hunde skulde være „lammede“, d. v. s. være skændede paa en eller anden Maade, f. Eks. det ene Forben afhugget ved Knæet. Og alle Hunde skulde være lænkede, saa de ikke kunde jage. Skovbetjentene faar strengt Paalæg om at paase dette. 1680 befaler Overførsteren, at hvis „Lammelsen“ ikke er foretaget inden 14 Dage, maa de „straks skyde Hundene ihjel.“ De faar 3 Mark for hver Hund, de skyder, og Ejeren en Strafbøde paa 10 Rdlr. Ejere af Hunde, der bed Vildt, fik store Bøder. Niels Olsen i Tem maatte betale 4 Rdlr. „for hans hund beed en haar“ (Hare).

Kun naar der blev for mange Ræve, kunde Bønderne faa Lov at jage dem. Saaledes fik de 1584 i Silkeborg Len Lov at ødelægge Ræve og Ræveunger.

Paa Kronens Gods maatte i Reglen ikke engang Lensmændene jage. Der fandtes ingen Skytter mellem Lensmandens Folk, Kongen forbeholdt sig Jagtretten, selv ved Mageskifter forbeholdt han sig denne, ogsaa i Silkeborg Len.

Kun de, Kongen indbød, havde Lov at jage. Og det var ofte fremmede Fyrster (se foran).

For Krybskytteri var der meget haarde Straffe. Det regnedes lige med Tyveri og straffedes af og til med Hængning. Undertiden gik „pinligt Forhør“ forud. Man ved saaledes andetsteds fra om en Skytte, som havde skudt et Dyr paa Kongens Enemærker, at han først blev pinlig forhørt, derefter hængt i en Galge med Hjortetakker og hans Bøsse fornaglet ved Siden af.

Værst faren var naturligvis Bønder, der blev grebne

i ulovlig Jagt. I Silkeborg Slotsregnskab for 1634 er opført et Beløb paa 16 Daler til Skarpretteren i Aarhus for at rette Lauritz Karup „formedelst hand haffde Schøt dyr her udj Leenit udj hanns Maytz. Wildbane“. Hvis Kongen benaadede, hvad han sjældent gjorde, straffedes Krybskytten paa Gods og Penge efter højeste Formue, eller med Landflygtighed.

Hvis Adelsmandens Skytte blev grebet i ulovlig Jagt, og det var med Herrens Vidende, det skete, kunde det afgøres med en Bøde paa 100 Mark. Men gjorde Skytten det paa egen Kappe, kunde hans Øjne udstikkes, og han hænges i det nærmeste Træ.

De adelige selv, som skød ulovligt, gik man ikke saa haardt i Rette med. Movrids Podebusk havde faaet Vogne og Slæder til Befordring fra Silkeborg Slot. Undervejs skød han et Dyr i Kronens Skove. Bonden vilde ikke køre det for ham, men han slog ham tilblods og tvang ham til det. Han fik vel Kongens Tilgivelse.¹⁾ Men det kunde dog ogsaa for en Adelsmand dreje sig om Livet, hvis der var skudt paa Kongens Enemærke (lige op ad Slottet).

Trods de strenge Straffe kunde man ikke afskaffe Krybskytteriet. Og Folk i Skovegnene stod da ogsaa i Reglen paa Krybskyttens Side, hjalp ham at finde Dyrene, hvor de gik („Dyrestederne“), skjulte ham og hans Fangst, om han blev eftersporet. Vildtet gjorde saa megen Skade paa Markerne, at Bonden maatte være glad for hvert Dyr, der blev nedlagt. Desuden var han pligtig til at modtage og underholde Jægere og

¹⁾ Meget oplysende ang. Vildtttyveri i det hele taget, og Kongens og Herremandens Forhold til dette er den (foran berørte) Sag om »ulovlig Schiøtteri« i Silkeborg Skovene fra 1699. (Gjern Herreds Tingbog.)

Heste, naar Herskabet jagede, (hvad der senere afløstes med en Afgift), være Klapper, befordre Kongens Jagtrejskaber, tørre Jagtdugene, sætte Hegn om Vildtbanerne o. s. v. Man udsatte da Belønninger for Angivelser. I Skanderborg Len f. Eks. fik Bønderne i 1573 eftergivet et Aars Landgilde, hvis de opdagede og angav Vildttyveri. Ja — i Ods Herred gik man endog saa vidt, at Bonden, hvis han hørte Skud i Fredningstiden, skulde efterspore og om muligt melde Krybskytten. Forsømte han det, kunde han miste Gaarden og forvises Herredet.

7. Skovenes Administration.

Angaaende Opsynet med Skovene ved man saagodt som intet før Christian IV's Tid.

Det første Tilsyn her i Landet, man ved af at sige, er fra 1562. Silkeborg Skovene kommer først med i 1583, altsaa under Frederik II. Da ansættes 8 Pandsvende. Pandsvende var Jagtbetjente, som med Jagtduge eller Net drev Vildtet ind i Indhegningerne. Deres Bestilling i Skovene var vel nærmest at tilse Dyrebestanden og være til Rede ved de kongelige Jagter, men man kan vel forudsætte, at de ogsaa har haft Opsyn med Træbestanden og været paa Vagt overfor Skovtyvene. 1596 omtales i Slotsregnskabet Løn til Claus Hansen „gangendes Dyrvogter“ og tre andre Dyrvogtere. Lønningen er udbetalt af Skriver Hans Pedersen med 24 Rdlr. 1597 ansættes en Dyrvogter ved Navn Thomas Lifflandt (eller Tomis lefflender). 1599 tales om en „schoufogitt Michell Bagger i Lihunov (Linaa) og en Dyrvogter „Baltzer Ottsen i Mayelundt“ (vistnok det nuværende Marienlund ved Silkeborg). 1618 forflyttedes

Dyrvogter H a n s V o r m b, Sierup (Serup) til H a a r u p, hvor han sidder til 1642, da der ansættes en ny: A n d e r s N i e l s e n (Skøt). Og han er der endnu 1663. 1635 omtales en F r e d e r i k S k o v r i d e r fra Silkeborg, som afrettede Kongens Hunde og dertil har brugt nogle „Faven Toug“. 1656 nævnes en Skovrider M a t z E b b e s (Ebbesen) i M a y l u n d e, og 1661 er der en Skovrider J a a c u m (eller Jacob) C h r i s t e n s e n“ (nævnt foran), H a a r u p. Han kaldes Kongens Skovrider paa Silkeborg. Samme Aar og sammesteds nævnes en Skovfoged N i e l s L a u r i d s e n.

Fra 1664 — op i den Fischerske og Rytterdistriktets Tid — har man nok Fortegnelse over Skovridere i Silkeborg Amt (hos P. B. Grandjean), men uden nærmere Betegnelse af deres Distrikter. Det synes dog ved Sammenstilling af Navne og Aarstal, at Rækken af Skovridere i Maylund i denne Tid har været følgende: A n d e r s L a u r i t s e n (død 1678), E r i c h S t o l t z e n b e r g (1678—1684), I v e r J e n s e n (1684—1689), L o r e n t z S t a l b r u c h (1689—1690), M a r t i n S p o r m a n (1690—1716), S ø r e n T h o m s e n (1716—1733). Tingbøgerne stikker af og til et Skovfogednavn ud, saaledes i 1671 hele fire paa en Gang: „Søren Simonsen, Lenno, Søren Laursen, Lavind, Jens Jensen, Horup, (omtalt tidligere), Søren Rasmussen, Skjellerup — det er i Anledning af Opsyn med vindfældt Træ — men det har sikkert blot været nogle af Sognets Bønder, der har faaet den Bibeskæftigelse at tilse Skovene. Saaledes udnævner Aarhus Kapitels Fuldmægtig Mikkel Pølsen Gaardmand i Linæ af den store Vorm-Slægt, som senere vil blive omtalt, til at have Opsyn med „Cannicheskoven“ i Sognet.

Om ovennævnte Dyrvogteres eller Skovrideres Bolig, Lønningsforhold og Pligter ved vi lidt.

Der meddeles om *Balldzer Ottsen* og *Hans Wormb*, at der 1619 blev opført nye Huse til dem i *Stenholt* og *Haarup*, „da der ingen var“. De opførtes for Kongens Regning. Om det i *Haarup* fortælles, at det opføres paa en ganske aaben Plads. Egnens Haandværkere besørgede det. *Rasmus Jensen*, *Haarup*, lagde *Kampstensgrund*, *Peder Andersen*, *Voel*, huggede og opsatte *Bindingsværket*, *Søren Snedker* i *Nyløkke* (*Nylykke*) lagde *Lofter* og lavede *Døre* og *Vindueskarne*, og *Niels Smed* i *Linaa* gjorde *Smedearbejdet* og to Mænd fra *Farre* tækkede det med 84 *Traver Halm*.

Til Sammenligning anfører jeg, hvad der medgik til et Hus, der 1634 blev bygget til Kongens Dyrvogter i *Tem*. Der blev „sat 11 Binding Hus, hvortil *Søren Rask* i *Tem* skar 1510 *Skovalen Træ* til *Remmer*, *stolper*, *løsholter* og *sparrer*.“ Der er desuden brugt 8 *Tylt Loftsfjæl* til 24 *Rdlr.* 6 *Sk.* „paa egen *Kaast*“. Hver *Fjæl* 6 *Al.* lang og 3 „*quorter*“ (*Kvarter*) bred. De koster 10 *Rdlr.* *Niels Murmand* i *Pierstrup* (*Pederstrup*) forsynede Huset med *Skorsten* og *Ovn* (4 *Rdlr.*), og *Niels Glarmester* ved *Slottet* indsatte 18 *Vinduer* (14 *Rdlr.*).

Dyrvogteren i *Maylund* fik samme Aar bygget 7 *Binding* nyt Hus og en *Stald*.

Ligeledes sattes der af *Peder Andersen*, *Voel*, „13 *Binding Hus* udj *Resenbro*, som en *Mand boer* udj at *thage ware* paa *Kong: Maytz*. *Skouff* fra *broen* (*Resenbro*) och *neder* til *Slottet* (15 *Rdl.*)“

I den kongelige Tid (før 1664) var der ansat 5 *Dyrvogtere* i *Lenet*. Navnet *Dyrvogtere* bruges stadig i *Lensregnskabet*. Det maa vel have været, hvad vi nu

kalder Skovridere. For 1608 nævnes Claus Hageborren i Hinge, Peder Vendelbo i Grauballe, Baldzer Ottensen i Mailundt, Hans von Brunsvig i Sepstrup og Jørgen Frederiksen i Abildskov. Deres „Løen och besoldning“ er ens. De lønnes fra Slottet og faar i „Pending: 16 Daller, Kost: 48 Daller, En Hoffkledning: 10 Dal. Til Hesten (de er alle beredne): 45 Dal., 10 Læs Strøelse: 7 Dal.“

I 1655 er Lønnen til hver af de fem — deriblandt Anders Nielsen Skøt i Haarup og Madtz Ebbes i Maylunde — Pending: 16 Dal., til en Hoff-Kledning: 10 Dal., Strøelse: 4 Dal., Kostpenge (?).

I 1662 er Lønnen til de fem — deriblandt Jaacum Christensen, Haarup, og Jørgen Madtzen (formodentlig Madtz Ebbes Søn) — „80 (LXXX) Rigsdaller“.

Det ser ud til, at Dyrvogterne paa den Tid er bleven pensionerede. Baldtzer Ottensen faar i al Fald ved sin Afgang i 1633 „den Gaard i Steenholt, han paaboer quit och frit“ for Livstid.

Skovopsynet var i de Tider ofte underordnede Hof-folk. Hans von Brunsvig lyder jo adeligt. Der er i Silkeborg Skovene flere med von foran Navnet. Disse Folk havde vel især været beskæftigede ved de kongelige Jagter og havde ikke synderligt Begreb om Skovdrift. Om virkelig forstlig Uddannelse var der først Tale langt senere (1785). Imidlertid skulde de ogsaa have Opsyn med Træbestanden. Om deres Pligter fortæller Bestallingsbrevene. I disse hedder det bl. a., at de skal have Indseende med, at „aldelles ingen Diurlidet eller stort skiudis eller Ødelegges“. Dersom Skovbetjentene træffer nogen udenfor de alfare Veje med „lange Rør“ (Bøsser), da skal han „giøre sig yderste

fliid att hand kand bliffue dennom megtigh och føre dennom til vort Slot Silkeborg.“ Og hvis han ikke kan blive „deris Offuermand“, da skal han „med flid udspørge, hvem de er eller hvem de tilhører.“

Mod Krybskytter skal han selvfølgelig være meget streng. Hvis han ikke kan „blive dem megtig“ eller de ikke godvillig vil følge ham til Slottet, „da skal hand fuldmagt haffue att skiude et Loed (en Kugle) udj dennom.“ Og ingen skal kunne gøre ham noget derfor.

Han maa selvfølgelig heller ikke selv skyde noget Dyr.

Hundene, Skovbetjenten træffer i Skoven, skal han ubarmhjerterig skyde eller føre til Silkeborg.

Pligterne mod Træerne kommer til sidst. Skovbetjenten skal være tilrede, naar Træer skal udvises og i den Hensigt være forsynet med det kongelige Stempel. Til Slut paalægges ham, at han skal tilse Skovfogeder og Gærder, og at intet uden Lensmandens Forlov hugges.

Man kan imidlertid godt gaa ud fra, at Tilsynet med Skovene ikke har været af stor Betydning. Der er som sagt sikkert hugget ulovligt i stor Maalestok og drevet meget Krybskytteri.